

NIEUWSBRIEF

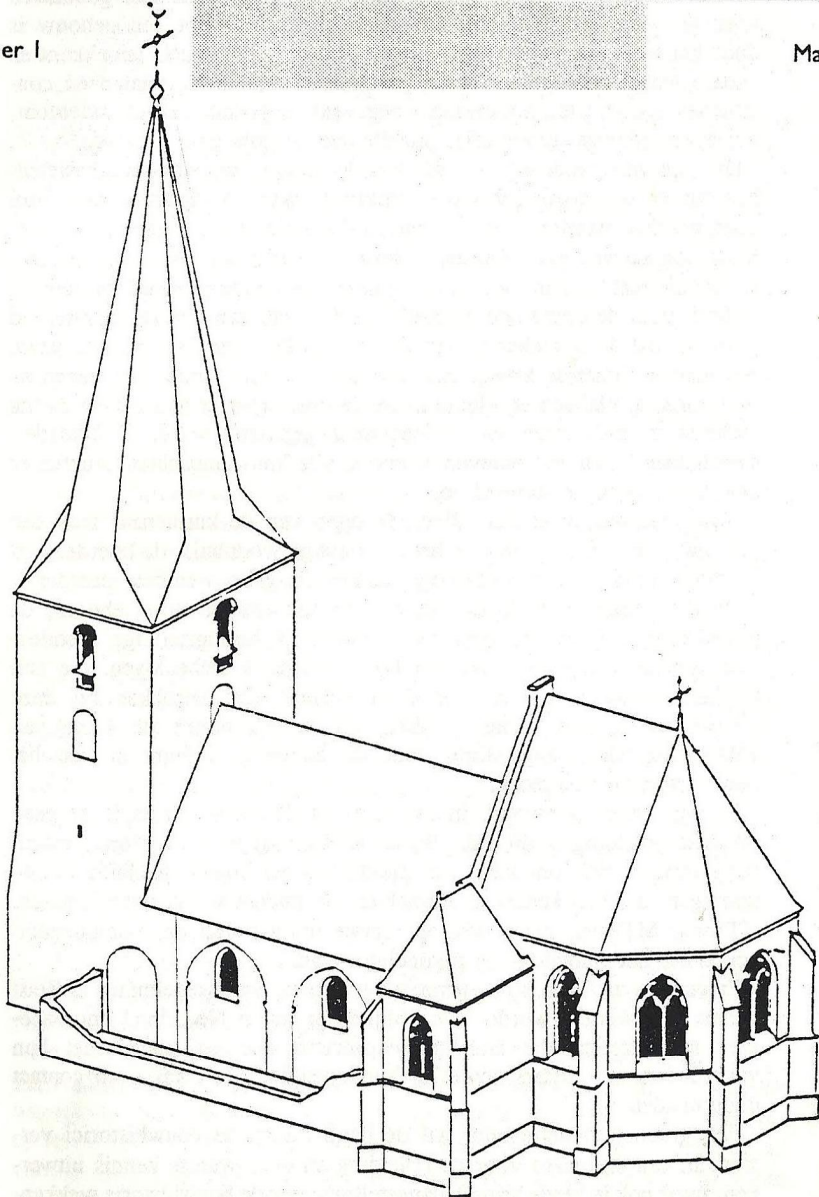
Stichting

Bouwhistorie

Nederland

Nummer 1

Maart 1992

EENDERDE EEUW BOUWHISTORIE

Zo'n vijftig jaar geleden werd de geschiedenis van gebouwen voor het eerst met bouwkundige ogen bekeken. Want een gebouw is door het werk van metselaars, timmerlieden, loodgieters, leidekkers en andere ambachtslieden tot stand gekomen. Er is in materialen en constructies een enorme hoeveelheid gegevens opgeslagen over ouderdom, wijze van bouwen, topografie, ja zelfs over sociale geschiedenis.

Die gegevens moeten ook weer aan de kerken, woonhuizen, kastelen, boerderijen en andere gebouwen ontfutseld worden. Daarom moet heel goed gekeken worden hoe die ambachtslieden hun werk gedaan hebben. Maar ook schriftelijke bronnen leveren een schat aan gegevens, tenminste als die met verstand van zaken gelezen en geïnterpreteerd worden.

Het is voor de eerste beoefenaren van deze tak van historie inspirerend geweest, dat de bestudering van de gebouwde omgeving op deze wijze een nieuwe dimensie kreeg. Een gebouw was niet langer een verzameling vormen, vlakken en kleuren, die de ontwerper er aan gaf en die na sorteren in tijd, regio en invloedssfeer geplaatst werd. Houthandel, steenbakkers, natuursteenleveranciers en alle bouwambachten drukten er een doorslaggevend stempel op.

Men keek met meer dan alleen de ogen van de kunstenaar naar een gebouw. Daardoor kwam ook het eenvoudige woonhuis, de boerderij en de molen binnen de gezichtskring van hen die gebouwen bestudeerden.

Op die manier groeide er een nieuwe tak aan de historieboom, de bouwhistorie. Bouwkundigen met historische belangstelling, architectuurhistorici met gevoel voor het bouwbedrijf en archeologen, die hun blikken opwaarts richtten, zij allen voelen zich betrokken bij deze nieuwe wetenschap. Maar gelukkig groeit ook buiten de kring van vakbeoefenaren belangstelling voor de boeiende uitkomsten van het bouwhistorisch onderzoek.

Er zijn enige problemen in dit veld. In de eerste plaats is er geen officiële opleiding in dit vak. Bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg vormde zich een kern van middelbaar en hoger opgeleide bouwkundigen, die hun kennis overbrachten op studenten van universiteiten, HTSsen, MTSSen, maar ook op architectuurhistorici en monumentenzorgers in het ambtelijke en particuliere vlak.

Er vormde zich een bouwhistorisch platform, waar regelmatig in Zeist kennis uitgewisseld wordt. Toch blijken er nu in Nederland onderzoekers te opereren, die zich bouwhistoricus noemen, maar met hun vakbroeders en -zusters zowel in hun opleiding als thans geen contact onderhouden.

Een groep initiatiefnemers wil de band tussen de bouwhistorici versterken, een standaard voor de opleiding en de gewenste kennis uitwerken, maar ook in brede kring belangstelling voor de bouwhistorie wekken.

Zo werd de Stichting Bouwhistorie Nederland opgericht. Als eenvoudig medium tussen bouwhistorici en belangstellenden verschijnt hierbij het eerste nummer van de Nieuwsbrief Bouwhistorie. Bestuur en redactie hebben zich voorgenomen de donateurs op deze wijze te laten weten, wat er zoal leeft in deze relatief kleine kring. Zowel mededelingen uit de organisatie als interessante voorbeelden van onderzoek zullen een plaats vinden op deze bladzijden, die één maal per kwartaal zullen verschijnen. Wij houden U op de hoogte van de wijze waarop onze kennis in brede kring verspreid zal worden. Zo zal in de toekomst het uitzonderlijk belang van het behouden van de gebouwde omgeving uit het verre en nabije verleden onder de aandacht van bestuurders, bouwers, belangstellenden en ook bouwhistorici worden gebracht.

Herman Janse

DE ONTWERP-RICHTLIJNEN VOOR BOUWHISTORISCH ONDERZOEK (DISCUSSIESTUK)

In monumentenland lijkt tegenwoordig flink wat spraakverwarring te bestaan over de vraag wat bouwhistorisch onderzoek nu eigenlijk is. Menig kunsthistorisch of architectuurhistorisch onderzoek wordt spontaan tot 'bouwhistorisch onderzoek' omgedoopt. Sommige gemeentes blijken zelfs geneigd om het label 'bouwhistorisch onderzoek' op elke monumenteninventarisatie te plakken, ongeacht de gehanteerde methode of doelstelling. Hoewel de bouwhistoricus zich uiteraard zeer vereerd voelt door deze hem toegedachte uitbreidingen van zijn werkterrein, brengt onduidelijkheid in de terminologie grote gevaren met zich mee. Zo dreigt er vooral ernstige verwarring te ontstaan over de vraag wat er tijdens zulk 'bouwhistorisch' onderzoek nu precies is onderzocht.

Om meer duidelijkheid te scheppen heeft een commissie van de SBN zich sinds haar oprichting vorig jaar bezig gehouden met de vraag wat bouwhistorisch onderzoek nu eigenlijk is en hoe dergelijk onderzoek er behoort uit te zien.

De commissieleden waren: Ad van Drunen, Jan Kamphuis, Bart Klück en Dirk-Jan de Vries. Hun aanbevelingen werden redactioneel verwerkt door schrijver dezes en worden door middel van dit artikel aan de donateurs van de stichting voorgelegd.

De hier gepresenteerde tekst is voorlopig; de definitieve versie zal (na verwerking van uw commentaar) als een afzonderlijke brochure worden uitgegeven door de SBN en is dan door iedereen te bestellen. Bij het opstellen van de definitieve tekst staat de praktische bruikbaarheid ervan voorop; het is de bedoeling dat deze richtlijnen behalve in de opzet van het onderzoek, ook duidelijkheid scheppen in de verhouding tussen de

bouwhistorisch onderzoeker en zijn opdrachtgever. Beide partijen moeten bij het opstellen van een onderzoekscontract kunnen verwijzen naar de hier gegeven omschrijvingen.

OPZET EN DOEL VAN HET BOUWHISTORISCH ONDERZOEK

Wat doet de bouwhistoricus?

Bouwhistorisch onderzoek is een vorm van algemeen monumentenonderzoek, waarbij het veldwerk voorop staat. De bouwhistoricus bestudeert en reconstrueert de geschiedenis van een gebouw object aan de hand van gegevens die direct aan de bouwmassa te ontlenuen zijn. Bouwhistorisch onderzoek kan worden toegepast op alle gebouwtypen uit alle perioden.

Het doel van bouwhistorisch onderzoek

Het bouwhistorisch onderzoek moet relevante, in de bebouwing afleesbare informatie leveren. Deze informatie moet bruikbaar zijn voor het monumentenbeleid, voor eventuele restauraties en als zelfstandige wetenschappelijke documentatie.

De opzet van het bouwhistorisch onderzoek

Bouwhistorisch onderzoek bestaat uit het determineren, het documenteren en het interpreteren van alle historische en constructieve kenmerken van een te onderzoeken gebouw. Met name worden onderzocht; de toegepaste constructies en materialen, de vorm, de indeling en de afwerking tijdens alle vroegere (ver-)bouwfasen van het gebouw.

Bij het interpreteren van de onderzoeksresultaten neemt de bouwhistoricus ook kennis van andere beschikbare bronnen (literatuur, archeologie, archivalia) betreffende de geschiedenis van het onderzochte pand.

De plaats van bouwhistorisch onderzoek in monumentenland

Monumentenonderzoek in enigerlei vorm kan als bouwhistorisch onderzoek worden betiteld indien het te onderzoeken gebouw van binnen en van buiten op alle hierboven omschreven kenmerken onderzocht is en de bevindingen op deugdelijke wijze zijn vastgelegd in een documentatierapport.

Eisen aan de documentatie

De documentatie van een bouwhistorisch onderzoek moet naast een schriftelijke beschrijving, ook een beelddocumentatie omvatten. In die beelddocumentatie kunnen schetsen, tekeningen, foto's, video-opnamen en computertekeningen worden opgenomen. Alle vormen van documentatie moeten duurzaam (houdbaar), éénduidig en exact zijn. Aan de meetkundige exactheid van een schets wordt minder hoge eisen gesteld dan aan een tekening. De omvang en kwaliteit van de documentatie staat in redelijke verhouding tot de omvang en duur van het onderzoek. De bouwhistoricus streeft ernaar de onderzoeksresultaten zo toegankelijk en bruikbaar mogelijk te presenteren voor zijn opdrachtgever.

De bouwhistoricus bewaart kopieën van alle documentatie van het door hem verrichte werk in een archief dat naar professionele normen is opgezet.

STANDAARDVORMEN VAN BOUWHISTORISCH ONDERZOEK

Volledig en beperkt onderzoek

De SBN kent een drietal standaardvormen van bouwhistorisch onderzoek waarvan het doel, de nagestreefde volledigheid, de duur en de documentatieomvang nader omschreven zijn.

Deze vormen van onderzoek zijn: waarneming, verkenning en volledig onderzoek. Het onderzoek waarbij de onderzoeker naar volledigheid streeft, geldt als norm; waarneming en verkenning, de andere beide vormen van onderzoek, kunnen we aanduiden als vormen van 'beperkt bouwhistorisch onderzoek'.

Volledig onderzoek

Volledig bouwhistorisch onderzoek wordt vanwege zijn (licht) destructieve karakter, in principe alleen toegepast waar daartoe een noodzaak bestaat, namelijk bij sloop, ingrijpende verbouwing of restauratie van een pand. Het onderzoek vindt, voor zover mogelijk, voorafgaand aan en tijdens de uitvoering van deze werkzaamheden plaats.

De documentatie van een volledig bouwhistorisch onderzoek bevat naast de schriftelijke beschrijving, altijd tenminste één exacte opmetingstekening van het object. Deze tekening moet, op een relevante schaal, alle onderzochte onderdelen van het pand in hun correcte meetkundige en constructieve relatie weergeven.

De bouwhistorische waarneming

Een bouwhistorische waarneming is een beperkt onderzoek dat tot doel heeft vast te stellen of en in hoeverre een aangewezen pand voor nader bouwhistorisch onderzoek in aanmerking komt. Een waarneming duurt in de regel niet langer dan één werkdag en resulteert in een gemotiveerd waarnemingsrapport dat niet omvangrijker hoeft te zijn dan één vel tekst.

De bouwhistorische verkenning

Een bouwhistorische verkenning kan zijn; a) een onderzoek met een beperkt doel (waarbij de doelstelling ruimer is dan bij een waarneming), en/of b) een onderzoek waarvan, wegens de beschikbare onderzoeksmogelijkheden en -middelen, van tevoren redelijkerwijs kan worden verwacht dat het onvolledige resultaten op zal leveren.

Een voorbeeld van een verkennend onderzoek met een beperkte doelstelling is het inventariserende bouwhistorische onderzoek ten dienste van het monumentenbeheer, waarbij de bouwhistoricus een globaal inzicht probeert te krijgen in de bouwgeschiedenis van een pand. Als voorbeeld van b) kan gelden het onderzoek van een in gebruik zijnd pand waar niet of slechts weinig verbouwd wordt en licht destructief onderzoek dus bij voorbaat uitgesloten is. In het onderzoeksrapport worden aandachtspunten aangegeven en aanbevelingen gedaan voor verder onderzoek. De beelddocumentatie van een bouwhistorische verkenning kan zich (minimaal) beperken tot één of meerdere schetsen en/of foto's.

DE BOUWHISTORISCH ONDERZOEKER EN ZIJN OPDRACHTGEVER

Onderzoekscontracten

Rekening houdend met de omstandigheden, streeft de bouwhistoricus ernaar een zo volledig mogelijk bouwhistorisch onderzoek te verrichten, tenzij hij met zijn opdrachtgever nadrukkelijk iets anders overeen is gekomen. Het is verstandig dat onderzoeker en opdrachtgever in dat laatste geval in het onderzoekscontract vast laten leggen welke vorm van beperkt bouwhistorisch onderzoek zal worden toegepast. Bovendien dient te worden vastgelegd op welke punten men eventueel overeenkomt van de hier gegeven standaardomschrijving af te wijken.

Zorgvuldigheid

Bouwhistorisch onderzoek kan de noodzaak met zich meebrengen tot destructie van onderdelen van de bestaande inrichting en/of het exterieur van het te onderzoeken pand. De bouwhistorisch onderzoeker moet zijn opdrachtgever hierover van tevoren inlichten. Daarnaast moet hij, om de schade zoveel mogelijk te beperken, overleg voeren over de wijze van uitvoering. De opdrachtgever van zijn kant zal de bouwhistoricus vrijwaren van alle claims betreffende deze schade.

Vermelding

Indien men zich in een schriftelijke overeenkomst wil beroepen op een door de SBN gegeven omschrijving, dient in de genoemde overeenkomst expliciet te worden verwezen naar de bedoelde uitgave van de SBN-richtlijnen met het versienummer ervan.

Koos Steehouwer

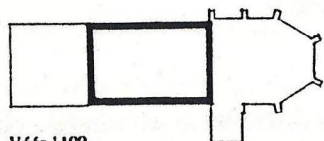
BOEKBESPREKING

De kerk van Leur

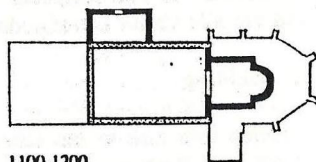
In december 1991 deed de 'Stichting Vrienden van de Kerk te Leur' een verzorgd boekje uitkomen over, het kan uiteraard niet missen, de kerk van Leur. En één ding is zeker: het is een uitgave die navolging verdient, vooral omdat het nu eens niet gaat om het gebruikelijke plaatselijke drukwerkje dat in zovele kerken verkocht wordt. Een drukwerkje dat dan weliswaar uit gedrevenheid - hetzij door een 'plaatselijke geschiedliefhebber' hetzij door de predikant - geschreven is, maar waarin de bouw- en kunsthistorische vakkennis vaak te wensen overlaat. Het gevolg is dat een geïnteresseerde kerkbezoeker meestal met kneuterige prietpraat genoeg moet nemen.

Dat laatste kan beslist niet gezegd worden van het boekje over de Leurse kerk dat geschreven werd door H.J. van Capelleveen en D.J.K. Zweers. Beide auteurs zijn bouwhistorici en hebben hun vakkennis aangewend door niet alleen bodemkundig onderzoek ter plekke te verrichten, maar ook alle bestaande literatuur kritisch op een rijtje te zetten. Die aanpak levert met name voor de bouwgeschiedenis van de kerk in Leur een aantal nieuwe gezichtspunten op. Daarbij zijn de auteurs realistisch genoeg om te onderkennen dat het laatste woord over de kerk hiermee niet gezegd is.

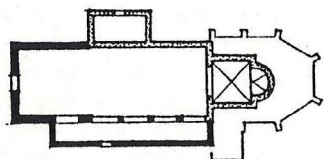
De publikatie over de Leurse kerk laat zich vlot lezen en vormt zo een prima bewijs dat je aan de wensen van een breed publiek tegemoet kunt komen zonder dat je je daarbij beperkt tot een verhaal voor uitsluitend leken. Op onderhoudende wijze wordt over de geschiedenis van de kerk verhaald, komt de inventaris uitgebreid aan de orde en is er aandacht voor de wederwaardigheden rondom de restauraties die de kerk in de loop der tijd heeft ondergaan, waaronder ook de restauraties van de schilderijen.

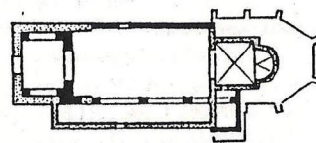
V66r 1100

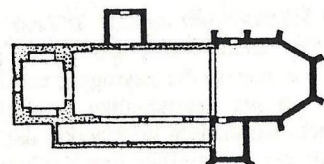
1100-1200

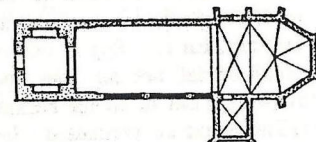
Ca. 1300

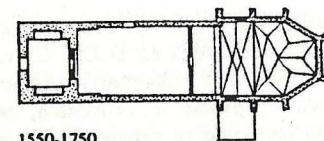
1350-1450

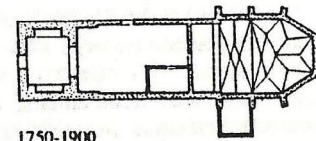
Ca. 1450

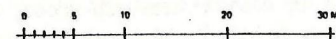
Ca. 1525

1550-1750

1750-1900

Maar het hoofdbestanddeel vormt toch het gedeelte over de bouwgeschiedenis van de kerk; het is duidelijk waar het hart van de auteurs ligt. Toen in 1986 de Geïllustreerde Beschrijving van de monumenten in het Land van Maas en Waal verscheen - waarin de kerk van Leur uitvoerig wordt besproken - was de restauratie van de kerk nog niet geheel voltooid. Ook de resultaten van het oudheidkundig bodemonderzoek waren nog niet volledig uitgewerkt, vandaar dat de beschrijving van de bouwgeschiedenis van de kerk hier en daar afwijkt van hetgeen A.G. Schulte in de Geïllustreerde Beschrijving te berde bracht. Kon de laatste bijvoorbeeld niets meedelen over voorgangers van het huidige gotische koor, Van Capelleveen en Zweers weten te melden dat de opgravingen hebben uitgewezen dat dit een inspringend vierkant tufstenen koor was met een daarop aansluitende absis. Ze wagen het te veronderstellen dat het koor jonger was dan het schip en dat het schip in die vroege fase waarschijnlijk van hout was, omdat sporen van tufsteen ontbreken. Met zo'n bewering begeven ze zich min of meer op glad ijs en gaan ze mijns inziens ook te ver. In een voetnoot wordt gewezen op de kerken van Limbricht en Engelen die ook in het prille begin een houten schip hadden. Waarom dit de lezer echter van hun gelijk zou moeten overtuigen, is niet duidelijk. Tekeningen van de plattegrondvormen, die de Leurse kerk in de loop der tijden gekend zou hebben, brengen hun visie op de bouwgeschiedenis in beeld, maar helemaal overtuigend klinkt hun verhaal toch niet. Het maakt de publikatie echter wel prikkelend en daarin schuilt ook haar meerwaarde: alle bouwdetails die door de auteurs zijn waargenomen, worden beschreven en geïnterpreteerd. Op die manier weten zij een waardevolle bijdrage te leveren aan een discussie over wat men ziet en wat daaruit af te leiden valt.

Ten slotte verdienen de auteurs lof voor het uitgebreide literatuuroverzicht achterin. Dat geldt ook voor het notenapparaat waarin veel wordt aangereikt voor verdere studie en wetenswaardigheden. Jammer alleen dat de noten niet bij elk hoofdstuk zelf opgenomen zijn, vooral omdat er niet voor doornummering gekozen is. Nu laten ze zich niet zo makkelijk terugvinden, wat ook komt doordat de hoofdstukken niet duidelijk van elkaar zijn afgegrensd.

Ada van Deijk

H.J. van Capelleveen en D.J.K. Zweers, *De kerk te Leur; geschiedenis en bouw van de kerk te Leur* (Leur 1991), 142 pagina's, f. 15,-. Het boek kan worden besteld door f. 15,- + f. 5,- verzendkosten over te maken naar postrekening 37.89.820 t.n.v. de 'Stichting Vrienden van de Kerk te Leur' onder vermelding van: boek 'Geschiedenis en bouw van de Kerk te Leur'.

DONATEURS SBN PER 15 FEBRUARI 1992

Becks, H.	Hedel	Klick, B.J.M.	Utrecht
Berends, G.	Zeist	Knijff, M.J.F.	Leusden
Berg, B. van den	Gouda	Kolman, C.J.	Amerongen
Bibliotheek RDMZ	Zeist	Kooij, B.H.J.N.	Zeist
Bloemink, J.W.	Deventer	Kylstra, E.M.	Utrecht
Boekwijt, H.W.	Rosmalen	Laar, J.L.M. van de	Arnhem
Bos, L.O.	Winsum (Gr.)	Leegstra, J.R.	Groningen
Bot, P.A.	Oosterbeek	Mekking, A.J.J.	Utrecht
Bouwk. bureau Bakker	Pijnacker	Meule, L.H. van der	Leidschendam
Boxel, R. van	Haarlem	Ned. Centr. voor Dendr.	Amersfoort
Busser, R.G.	Kampen	Nieuwmeijer, G.G.	Delft
BWA Monumentenzorg		Penders, J.M.H.	Utrecht
Capelleveen, H.J. van	Leur	Reinstra, A.	Groningen
Clercq, L. de	Antwerpen	Rooden, J.W. van	Leiden
Don, F.P.	Amsterdam	Schelhaas, W.H.	Amsterdam
Dröge, J.F.	Leiden	SHBO	Arnhem
Drunen, A.H. van	Den Bosch	Smeenk, Chr.G.T.	Amstelveen
Eijnden, J.A.M. van den	Vught	Stades-Vischer, M.E.	Zeist
Es, J.M. van	Zijderveld	Steehouwer, J.	Etten Leur
Gelders Genootschap	Arnhem	Steehouwer, K.J.	Haarlem
Gemeente Kampen	Kampen	Steketee, A.	Den Bosch
Genabeek, R.J.M. van	Den Bosch	Stenvert, R.	Utrecht
Glaudemans, A.H.M.	Den Bosch	Straalen, Th. van	Woudenberg
Gruben, R.J.W.M.	Den Bosch	Strijbos, H.H.M.	Eersel
Haaften, C.J. van	Maastricht	Tillema, M.	Delft
Hermans, D.B.M.	Nijmegen	TU Delft	Delft
Heuff, G.	Wassenaar	Uittenhout, J.B.	Haarlem
Hoekstra, J.	Delft	Viersen, A.	Delft
Hoogevest, C.C. van	Utrecht	Vink, E.F.T.	Amsterdam
Hundertmark, H.F.G.	Oss	Vries, H.P.J.M.	Utrecht
Hurk, J.L.F. van den	Den Bosch	Vries, D.J. de	Utrecht
Jans, E.	Almelo	Warffemius, A.A.M.	Arnhem
Janse, H.	Amsterdam	Weve, W.F.	Delft
Jehee, J.J.	Amersfoort	Wevers, L.B.	Delft
Jong, S. de	Zaandam	Willems, J.M.J.	Den Bosch
Jurgens, N.H.	Valkenswaard	Woud, A. van der	Haren (Gr.)
Jurgens, S.M.	Apeldoorn	Zaal, R.M.G.M.	Amsterdam
Kamphuis, J.	Delft	Zweers, D.J.K.	Amsterdam

De redactie dankt mevr. R. van Boxel voor de grafische vormgeving van de voorpagina.

Illustratie voorpagina: De kerk van Leur omstreeks 1732.